

Ενότητα πρώτη: Μορφές πολιτικής οργάνωσης των ανθρώπινων κοινωνιών.

Ενότητα δεύτερη: Κοινωνικό συμβόλαιο και δημοκρατικές πολιτείες.

Ενότητα τρίτη: Δημοκρατικές αξίες στη θεωρία και στην πράξη.

Διδακτικές προτάσεις – ΘΕΜΑΤΑ ΕΡΓΑΣΙΩΝ και προβληματισμού

1. Κατασκευή εννοιολογικού χάρτη με βάση το ερώτημα: Πώς πρέπει να οργανώσουμε τις κοινωνίες, για να αποκτήσουν δημοκρατικό χαρακτήρα πολιτεύματος;
2. Συζήτηση στην τάξη σχετικά με την έννοια της ελευθερίας και τα όριά της.
3. Ερευνητική εργασία για την έννοια του κοινωνικού συμβολαίου (Χομπς, Λοκ, Ρουσό) :
– Είναι το κοινωνικό συμβόλαιο ταυτόσημο με το σύνταγμα; Πρέπει, και τότε, να καταπατάται; Με τι συνέπειες;
- Διαθεματική προσέγγιση με τα μαθήματα της Πολιτικής Παιδείας (Α΄ Λυκείου) αλλά και της Ιστορίας (Β΄ Λυκείου).
4. Ερευνητική εργασία με αφορμή σχετικές κινηματογραφικές ταινίες (Το Κύμα, Πολίτης Κέιν).
5. Συλλογή φωτογραφιών με συνθήματα πολιτικού-κοινωνικού περιεχομένου και σχολιασμός τους.

Ενδεικτικές λέξεις κλειδιά γύρω από τις οποίες μπορεί να αναπτυχθεί η προβληματική της πέμπτης θεματικής ενότητας:

άμεση δημοκρατία, αναρχία, ανθρώπινα δικαιώματα, αντιπροσωπευτική δημοκρατία, απολυταρχία, ατομικισμός, βία, δημοκρατία, δικαιοσύνη, δικαιώματα, δικτατορία του προλεταριάτου, εθνικοσοσιαλισμός, ελευθερία πολιτική, εξουσία, επανάσταση, ιδανική πολιτεία, ισότητα, καπιταλισμός, κοινωνία των πολιτών, κοινή

βούληση, κοινωνικές διακρίσεις, κοινωνικό συμβόλαιο, κοινωνικός φιλελευθερισμός, κομμουνισμός, κράτος, λαϊκισμός, μαρξισμός, νόμος, ολοκληρωτισμός, ουτοπία, παγκοσμιοποίηση, πολιτική υποχρέωση, πολιτική φιλοσοφία, σοσιαλισμός, φασισμός, φιλελεύθερη δημοκρατία, φιλελευθερισμός, φυλετικές διακρίσεις.

Φιλοσοφία Β' Λ., κεφάλαιο 7ο: ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ, ενότητα 1η: ΜΟΡΦΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

- Τι είναι το δίκαιο;

Δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων οι οποίοι ρυθμίζουν με τρόπο υποχρεωτικό τις σχέσεις των μελών μιας οργανωμένης κοινωνίας.

- Τι διερευνά η πολιτική φιλοσοφία;

Η πολιτική φιλοσοφία, όπως και η ηθική, προβάλλει συχνά ιδανικά πρότυπα και μας καλεί να προσπαθήσουμε να τα πραγματώσουμε. Σε αντίθεση με την πολιτική επιστήμη, δεν ενδιαφέρεται απλώς να περιγράψει το ποιες είναι οι υπάρχουσες μορφές πολιτικής οργάνωσης των ανθρώπινων κοινωνιών, αλλά και να υποδείξει το ποιες θα έπρεπε να είναι αυτές οι μορφές πολιτικής οργάνωσης.

- Τι είναι οι ουτοπίες;

Οι ουτοπίες είναι ιδανικά μοντέλα πολιτικής οργάνωσης, που δε βρίσκονται πουθενά μέσα στον κόσμο μας και τα οποία πολλοί πιστεύουν πως είναι μάταιο να επιχειρήσουμε να εφαρμόσουμε στην πραγματικότητα.

Η λέξη “ουτοπία” χρησιμοποιείται από τον Τόμας Μορ (1478- 1886) ως τίτλος του βιβλίου του που εκδόθηκε το 1516 και περιγράφει ένα φανταστικό νησί στο οποίο έχει επιτευχθεί η ανθρώπινη ευτυχία.

Ωστόσο, η έννοια υπάρχει από την εποχή του Πλάτωνα, η Πολιτεία του οποίου περιγράφει με λεπτομέρειες ένα μεγαλειώδες όραμα αρμονικής και δίκαιης

συννύπαρξης των πολιτών μέσα σε μια κοινωνία όπου “οι φιλόσοφοι κυβερνούν” ή “οι κυβερνήτες φιλοσοφούν”. Δυστυχώς, η απόπειρα του συγγραφέα της Πολιτείας να βάλει σε εφαρμογή τις ιδέες του, εκπαιδεύοντας κατάλληλα τον Διονύσιο τον Νεότερο, ηγεμόνα των Συρακυσών, κατέληξε σε παταγώδη αποτυχία και έθεσε σε άμεσο κίνδυνο τη ζωή και την ελευθερία του.

ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

https://prosvasimo.iep.edu.gr/Books/Eidikh-Aqwqh-PI/books/b_likeiou/l_b_arial-28b/l_b_philosophy_arial_28b/l_b_philosophy_bm_168-193_28b.pdf

1. Ελευθερία και ισότητα – Δημοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι οι δύο αξίες οι οποίες βρίσκονται στα θεμέλια κάθε δημοκρατικού πολιτεύματος και διέπουν τις αρχές του είναι η ελευθερία και η ισότητα. Το πρόβλημα είναι πως εκ πρώτης όψεως οι αξίες αυτές μοιάζουν ασύμβατες. Μπορεί εύλογα να υποστηριχθεί ότι η επιδίωξη της ισότητας για όλους τους πολίτες συνεπάγεται αναγκαστικά σοβαρό περιορισμό της ελευθερίας του καθενός και ότι, αντίστροφα, η διασφάλιση του μεγαλύτερου κατά το δυνατόν βαθμού ελευθερίας απαιτεί παραίτηση από κάθε εξισωτική διάθεση. Για να διερευνηθεί το κατά πόσο και με ποιους τρόπους είναι δυνατόν να επιτευχθεί η “συμφιλίωση” των δύο αξιών, είναι ανάγκη να προσδιοριστούν ορισμένες βασικές διαστάσεις των εννοιών τους, όπως χρησιμοποιούνται στον χώρο της πολιτικής φιλοσοφίας.

Η ελευθερία μπορεί να νοείται με αρνητική σημασία, εφόσον δηλώνει απλώς απουσία εμποδίων ή καταναγκασμού, έτσι ώστε να μπορεί να πράξει κανείς όπως επιθυμεί. Ωστόσο, μπορεί να παρουσιάζεται και με θετική σημασία, εφόσον αναφέρεται στη δυνατότητα του υποκειμένου να εξασφαλίσει τα μέσα που θα του επιτρέψουν να καθορίζει τη ζωή του αυτόνομα. Τα ανθρώπινα δικαιώματα συλλαμβάνονται και αυτά αρνητικά, εφόσον αφορούν την υποχρέωση του καθενός να μην παρεμβαίνει στη ζωή, την ιδιοκτησία και τις δραστηριότητες του άλλου, αλλά και θετικά, όταν υποδηλώνουν το καθήκον του καθενός να συμπαρασταθεί στην ικανοποίηση των αναγκών του άλλου και στην καλύτερη κατά το δυνατόν ανάδειξη των ικανοτήτων του.

Κατά την ακραιφνή **ατομιστική, φιλελεύθερη αντίληψη**, δίνεται σχεδόν αποκλειστικά έμφαση στην αρνητική σημασία της ελευθερίας και των δικαιωμάτων. Σύμφωνα με το γνωστό αξίωμα “η ελευθερία του ενός τελειώνει εκεί όπου αρχίζει η ελευθερία του άλλου”, το κράτος πρέπει να διασφαλίζει το κατάλληλο νομικό πλαίσιο για την προστασία των “αρνητικών” δικαιωμάτων και ελευθεριών, παρεμβαίνοντας δηλαδή όσο το δυνατόν λιγότερο στην οικονομία της αγοράς. Αντίθετα, μια διαφορετική αντίληψη της δημοκρατίας, πλησιέστερη στη σοσιαλιστική προοπτική, τονίζει τη θετική σημασία των δικαιωμάτων.

Όσον αφορά **την ισότητα**, στη φιλελεύθερη δημοκρατία αυτή νοείται κυρίως ως ισότιμη, ακριβοδίκαιη αντιμετώπιση από τον νόμο όλων των πολιτών και ως διασφάλιση ίσων ευκαιριών πρόσβασης σε δημόσια αξιώματα. Σε μια περισσότερο σοσιαλδημοκρατική θεώρηση, πραγματική δημοκρατία δε νοείται χωρίς τη διόρθωση των μεγάλων ανισοτήτων και χωρίς την επιδίωξη μιας ουσιαστικότερης οικονομικής ισότητας, η οποία αποτελεί προϋπόθεση της γνήσιας ισότητας ευκαιριών. Φυσικά, κάτι τέτοιο σημαίνει κρατική παρέμβαση για την αναδιανομή των εισοδημάτων μέσα από τη φορολογία, περιορισμό της ανεξέλεγκτης οικονομίας της αγοράς και ίσως, όπως γράφει ο Αμερικανός φιλόσοφος Τζον Ρολς, αποδοχή μόνο εκείνων των ανισοτήτων που αποβαίνουν προς το συμφέρον των λιγότερο προνομιούχων.

Σε τελική ανάλυση, είναι μάλλον δυνατή η παράλληλη αναζήτηση της πραγμάτωσης και των δύο αξιών, και της ισότητας και της ελευθερίας. Βέβαια, η ισότητα, η οποία εκφράζει ένα βαθύ ηθικό αίτημα και αποτελεί ουσιώδη συνιστώσα της έννοιας της δικαιοσύνης, δεν μπορεί να σημαίνει ισοπέδωση, και η επιδίωξή της δεν μπορεί να απειλεί τις βασικές ελευθερίες και την αξιοκρατία. Γι’ αυτό και η εξασφάλιση της ελευθερίας με την αρνητική της σημασία φαίνεται να έχει αξιολογική προτεραιότητα στη σωστή πολιτική οργάνωση των κοινωνιών. Με άλλα λόγια, εκείνο που προέχει είναι να προστατευθούν οι πολίτες από ενέργειες ατόμων, ομάδων ή και φορέων της εξουσίας που απειλούν τη ζωή, την ιδιοκτησία και τη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης της προσωπικότητάς τους. Ωστόσο, αξιολογική προτεραιότητα δε σημαίνει αποκλειστικό και μονόπλευρο στόχο. Υπάρχουν σημαντικά περιθώρια για την ανάληψη ουσιαστικών εξισωτικών προσπαθειών, που φανερώνουν ότι η αλτρουιστική φροντίδα για τα ασθενέστερα μέλη μιας κοινωνίας μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνικής πολιτικής.

Οπωσδήποτε, το ερώτημα που αφορά τον βαθμό εξισορρόπησης ή συμβιβασμού των αιτημάτων μεγιστοποίησης της ελευθερίας και της καλύτερης κατά το δυνατόν ικανοποίησης του αισθήματος δικαιοσύνης παραμένει ανοικτό. Δυστυχώς, ανάλογα και ίσως δυσκολότερα ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα και σχετικά με την οργάνωση και την πολιτική τάξη της διεθνούς κοινωνίας.

182 / 184

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. “Αν αναζητήσουμε σε τι ακριβώς συνίσταται το μεγαλύτερο αγαθό, που πρέπει να’ ναι ο τελικός σκοπός κάθε νομοθετικού συστήματος, θα βρούμε ότι συνοψίζεται σε δύο πρωταρχικούς σκοπούς, ελευθερία και ισότητα. Ελευθερία, γιατί κάθε επιμέρους εξάρτηση ισοδυναμεί με την ισχύ που αφαιρείται από το σώμα του κράτους· - ισότητα, γιατί η ελευθερία δεν υπάρχει χωρίς αυτήν”.

(Ζαν Ζακ Ρουσό, Το κοινωνικό συμβόλαιο, μτφρ. Βασιλική Γρηγοροπούλου-Αλβέρτος Στάινχαουερ, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004, σ. 101)

2. “Πρέπει να διακρίνουμε δύο διαφορετικές αρχές που θεωρούν ότι η ισότητα αποτελεί πολιτικό ιδεώδες.

Η πρώτη αρχή επιβάλλει η κυβέρνηση⁸³ / 185

ση να αντιμετωπίζει όλους αυτούς που υπόκεινται στη δικαιοδοσία της ως ίσους, δηλαδή σαν να δικαιούνται ίση φροντίδα και σεβασμό. [...] Η

δεύτερη αρχή επιβάλλει η κυβέρνηση να εξισώνει όλους αυτούς για τους οποίους είναι αρμόδια ως προς την κατανομή πόρων ή ευκαιριών, ή, τουλάχιστον, να απεργάζεται τη διασφάλιση μιας κατάστασης πραγμάτων όπου όλοι θα είναι σε σχέση με τα ανωτέρω ίσοι ή σχεδόν ίσοι”.

(Ronald Dworkin, Φιλελευθερισμός, μτφρ. Φ. Παιονίδης, εκδ. Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 65-66)

3. Οι βασικές αρχές δικαιοσύνης κατά τον Τζον Ρολς είναι:

“I) Κάθε πρόσωπο έχει ίσο δικαίωμα στο πλέον εκτεταμένο σχήμα ίσων βασικών ελευθεριών, που να είναι συμβατό με ένα παρόμοιο σχήμα ελευθερίας για όλους.

II) Οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες πρέπει να διευθετούνται έτσι, ώστε ταυτόχρονα: (α) να αποβαίνουν προς το μεγαλύτερο όφελος

των λιγότερο ευνοημένων και (β) να συναρτώνται με αξιώματα και θέσεις ανοικτές σε όλους υπό συνθήκες ακριβοδίκαιης ισότητας ευκαιριών.
(Τζον Ρολς, Θεωρία της δικαιοσύνης, μτφρ. Φ. Βασιλόγιαννης κ.ά, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2001, σ. 92, 115)

Τζον Ρολς

85 / 185

4. “Προκαταρκτικά άρθρα για την

αιώνια ειρήνη μεταξύ κρατών:

α) Καμιά συνθήκη ειρήνης που γίνεται με την κρυφή επιφύλαξη κάποιας αφορητικής αιτίας για μελλοντικό

πόλεμο δεν πρέπει να ισχύει ως τέτοια. [...] β) Κανένα ανεξάρτητο κράτος (αδιάφορο αν είναι μικρό ή μεγάλο) δεν μπορεί να αποκτάται από άλλο κράτος μέσω κληρονομιάς, ανταλλαγής, αγοράς ή δωρεάς. [...] γ)

Οι μόνιμοι στρατοί οφείλουν με τον καιρό να εξαφανισθούν εντελώς. [...]

δ) Δεν πρέπει να δημιουργούνται

κρατικά χρέη σε αναφορά με εξωτερικές κρατικές προστριβές. [...]

ε) Κανένα κράτος δεν πρέπει να αναμειγνύεται με βίαιο τρόπο στο πολίτευμα και τη διακυβέρνηση ενός

άλλου κράτους. [...] στ) Κανένα κράτος, ευρισκόμενο σε πόλεμο με άλ86 / 185 - 186

λο, δεν πρέπει να επιτρέπει τέτοιου

είδους εχθροπραξίες που να καθιστούν αναγκαστικά ανέφικτη την αμοιβαία εμπιστοσύνη στη μελλοντική ειρήνη: όπως είναι ο διορισμός δολοφόνων ή δηλητηριαστών, η παραβίαση των συνθηκολογήσεων, η παρακίνηση σε διάπραξη προδοσίας

στο αντίπαλο κράτος κ.λ.π...”(Ι. Καντ,

Προς την αιώνια ειρήνη, μτφρ. Κ.

Σαργέντης, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2006,

σ. 49-56)

5. “Όταν οι λαοί σέβονται το Δίκαιο

των Λαών σε κάποια χρονική περίοδο

και προφανώς έχουν την πρόθεση να

συμμορφώνονται προς αυτό, οι δε

προθέσεις τους αναγνωρίζονται αμοιβαία, τότε αυτοί οι λαοί τείνουν

να αναπτύσσουν αμοιβαία εμπιστοσύνη και πίστη ο ένας προς τον άλλον.

Επιπλέον, οι λαοί θεωρούν αυ87 / 186

τές τις διατάξεις προνομιούχες για
τον εαυτό τους και για όσους τους
ενδιαφέρουν κι έτσι, καθώς ο καιρός
περνάει, τείνουν να αποδεχτούν αυτό το δίκαιο ως ένα ιδεώδες συμπεριφοράς.
Χωρίς μια τέτοια ψυχολογική διαδικασία, την οποία θα αποκαλέσω ηθική
εκμάθηση, η ιδέα της
ρεαλιστικής ουτοπίας για το Δίκαιο
των Λαών στερείται ένα ουσιώδες
συστατικό της. [...] Στην ενδοκρατική πραγματικότητα [...] οι συμβαλλόμενοι
πρέπει να θέσουν το ερώτημα
κατά πόσο σε μια φιλελεύθερη κοινωνία αυτές οι αρχές έχουν πιθανότητες να
είναι σταθερές για τους
σωστούς λόγους. Η σταθερότητα
για τους σωστούς λόγους περιγράφει μια κατάσταση, στην οποία με
την πάροδο του χρόνου οι πολίτες
αποκτούν ένα αίσθημα δικαιοσύνης
που τους παρακινεί όχι μόνο να αποδέχονται, αλλά και να ενεργούν
σύμφωνα με τις αρχές της δικαιοσύνης. Η επιλογή των αρχών από τους
συμβαλλόμενους [...] πρέπει πάντα
να έπεται μιας προσεκτικής μελέτης
για το κατά πόσο η ψυχολογία της
μάθησης εκ μέρους των πολιτών σε
φιλελεύθερες ευτεταγμένες κοινωνίες τούς οδηγεί στο να αποκτήσουν
ένα αίσθημα δικαιοσύνης και μια
προδιάθεση να ενεργούν σύμφωνα
με αυτές τις αρχές. [...] Επίσης εικάζουμε ότι η δίκαιη κοινωνία των
φιλελεύθερων ανθρώπων θα ήταν σταθερή για τους σωστούς λόγους,
εννοώντας ότι η σταθερότητά της δεν
είναι ένα σκέτο *modus vivendi*, αλλά
εναπόκειται εν μέρει στην υπακοή
στο Δίκαιο των Λαών αυτό καθαυτό”.
(Τζον Ρολς, Το Δίκαιο των Λαών,
89 / 186
μτφρ. Α. Παπασταύρου, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2002, σ. 85-87)

6. “Μέσα από μια αδιάκοπη κυκλοφορία ανθρώπων, χρήματος, αγαθών,
πληροφορίας, μέσα από ταξίδια και
επικοινωνίες, από το τηλέφωνο και
το ιντερνέτ, τα άτομα μπορούν να
ανήκουν σε πολλαπλές κοινότητες,
σε αυτήν που καταφτάνουν ως μετανάστες και σε αυτήν από την οποία
προέρχονται. Η διασπορά γίνεται σταθερή μορφή μέσα από πολλαπλές
εντάξεις. Αυτή εισάγει ευέλικτες και προσαρμόσιμες σχέσεις
ένταξης στις κοινότητες, ως εάν να
θέλει πρόσβαση σε πολλαπλές ιθαγένειες. Πρόκειται για σύνθετους

τρόπους διαμονής σε έναν τόπο και,
παράλληλα, σύνδεσης με άλλους. [...]
Προφανώς αυτή η νέα διασπορά συνιστά πρόκληση στις ακαμψίες των
90 / 186 - 187
κρατών- εθνών. Από' δώ και στο εξής
διαγράφεται μια παγκοσμιοποίηση
“από τα κάτω” που αντισταθμίζει την
“από πάνω” παγκοσμιοποίηση που
ασκούν οι ομάδες παραγωγής και οι
κυβερνήσεις. Αλλά και η έννοια της
ταυτότητας απαιτεί επανορισμό.
Ζούμε ακόμη με την ιδέα μιας σταθερής ταυτότητας δομημένης γύρω
από κάποιες σταθερές αναφορές:
γλώσσα, κοινές παραδόσεις και αξίες, μία κοινότητα και ένα γεωγραφικό
περιβάλλον. Αυτές οι εξελίξεις
στα έθνη-κράτη θεωρούνται ως απειλές: καθιστούν εύθραστες τις
ταυτότητες και αμφισβητούν την
πολιτισμική καθαρότητα. Μετακινούμαστε χάρη στα μεταφορικά μέσα ή
επιτόπου μέσα από την επικοινωνία, τις εικόνες, τα δίκτυα. Οι
ταυτότητές μας όχι μόνο αλλάζουν,
αλλά θα γίνονται όλο και περισσότερο ευμετάβλητες. Σε ένα πλεόνασμα
ελευθερίας και επινοητικότητας αντιστοιχεί ένα πλεόνασμα αβεβαιότητας. Σε
ένα πλεόνασμα ευκαιριών
αντιστοιχούν απειλές αποδόμησης,
κατακερματισμού και αποδιάρθρωσης”.
(Υβ Μισό, “Ευέλικτες ταυτότητες”,
στον γαλλικό Le Monde [24-10-1997]
και στην Κυριακάτικη Αυγή [23-11-
1997])